

Маънавий-маърифий,
илмий-услубий журнал.
1996 йилда ташкил этилган.

Таҳрир ҳайъати раиси:

А.Х.ТОШҚУЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси Олий
ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Таҳрир ҳайъати раиси

Ўринбосарлари:
У.Ш.БЕГИМҚУЛОВ
С.М.БУЗРУКХОНОВ

Бош муҳаррир:
З.Т.ХАКИМОВ

Бош муҳаррир ўринбосари:
М.Х.ЭСАНОВ

Таҳрир ҳайъати аъзолари:

О.Қ.РИХСИМБАЕВ
О.Х.БАЗАРОВ
И.У.ИБРАГИМОВ
М.ТАЖИЕВ
Г. К.БАХОДИРОВА
Ў.П.УМУРЗАҚОВ
И.У.МАЖИДОВ
С.М.ТУРОБЖОНОВ
К.А.ШАРИПОВ
Р.И.ХАЛМУРАДОВ
Н.К.МАДИЯРОВ
М.К.КОДИРОВ

**Жамоатчилик кенгаши
аъзолари:**

Х.А.АКБАРОВ, Г.Ш.РИХСИЕВА,
К.Х.КАРИМОВ, Ж.А.РИЗАЕВ,
Ш.Т.КУДРАТХАДЖАЕВ,
Б.Ш.УСМОНОВ,
Ш.С.СИРОЖИДДИНОВ,
Т.З.ТЕШАБАЕВ, М.Т.ХОДЖИЕВ,
У.ҚОСИМХЎЖАЕВ,
Қ.Х.АБДУРАХМАНОВ,
Б.И.АБДУЛЛАЕВ,
Н.М.ЖАББОРОВ, В.К.ЖАРОВ,
М.А.ЖУМОМУРOTOV

Масъул муҳаррир:
М.ТОЖИЕВ

Таҳририят аъзолари:

З.ЖУМАНОВА
М.НУРМЕТОВА
У.САИДОВ

ТА'ЛИМ, ФАН VA INNOVATSIYA

2021/5-сон

Мундарижа:

ТАЪЛИМ МЕНЕЖМЕНТИ

U.Marasulova. Jamoani boshqarishda muloqot madaniyati va uning o'rni	4
B.Qo'chqorov. Ta'limda rag'batlantirish metodlaridan foydalanish ...	8

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ-МОДУЛЬ-КРЕДИТ ТИЗИМИНИНГ АСОСИ

З.Чоршанбиев. Кредит модули тизимида талабаларнинг касбий тайёргарлигини табақалаштирилган ёндашув асосида амалга ошириш мазмуни	14

ТАЪЛИМДА УЗЛУКСИЗЛИК ВА УЗВИЙЛИК

П.Пўлатова. Имконияти чекланган фарзанди бор ота-оналар учун тавсиялар	20
Д.Тангриева. Актёр ижодида пластик ҳаракатлар ифодавийлигини таълимда ёритилиши	24
M.Vohidova. Boshlang'ich ta'limning ona tili va o'qish o'quv dasturi mazmunini takomillashtirish bo'yicha tahliliy takliflar va mulohazalar	26
D.Mustafayeva. Yangi O'zbekistonda ta'lim sifatini oshirish istiqbollari: islohotlar va yangiliklar	32
D.Anvarova. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning bilish jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari	36

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДАН ИНТЕГРАЦИЯСИ ИМКОНИАТЛАРИ

Б.Тўрақулова. Олий таълим кафедралари ҳамда ишлаб чиқариш корхоналари интеграциясини таъминлаш омиллари	40
К.Мухаммадиев. Таълим самарадорлигини оширишда жисмоний маданият ва спорт фанининг фанлараро боғланишини ташкил этиш	46
Н.Юсупова. Роль межпредметных связей в обучении математики учащихся вспомогательной школы	51

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА АКТ ИМКОНИАТЛАРИ

З.Мамаражабова. Ихтисослаштирилган мактабда адабий таълимда ахборот-коммуникатив технологияларидан фойдаланиш	54

Муассислар:

Ўзбекистон Республикаси
Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги,
Олий таълимни

ривожлантириш тадқиқотлари
ва илғор технологияларни
тадқиқ этиш маркази

Манзил: 100095, Тошкент
шаҳри, Олмазор тумани,
Шифо нур кўчаси, 75-уй
Телефон: (71) 207-03-41
e-mail: gmhat@edu.uz

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигидан 2014 йил
26 декабрда 0506 рақами билан
рўйхатдан ўтган.

*Журнал ҳар ойда ўзбек, рус ва
инглиз тилларида электрон
шаклда чоп этилади.*

“Ta’lim, fan va innovatsiya”
журнали Ўзбекистон
Республикаси Олий аттестация
комиссияси Раёсатининг
2015 йил 18 ноябрдаги
218/5-сонли қарори билан
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА
ФАНЛАРИ бўйича, 2018 йил
28 ноябрдаги 247/6-сонли
қарори билан 23.00.00 –
СИЁСИЙ ФАНЛАР бўйича
докторлик диссертациялари
асосий илмий натижаларини
чоп этиш тавсия этилган илмий
нашрлар рўйхатига киритилган.

“Ta’lim, fan va innovatsiya” жур-
налидан кўчириб босиш фақат
тахририятнинг розилиги билан
амалга оширилади. Мақолада
келтирилган фактларнинг тўғ-
рилиги учун муаллиф масъул-
дир. Тахририят фикри муаллиф-
лар фикрига мос келмаслиги
мумкин.

*Журналнинг тўлиқ матнини
devedu.uz расмий сайтидан
юклаб олишингиз мумкин.*

Sh.Ro‘ziyev. Voleybol o‘yini texnikasi 59
Yo.Xakimova. Oliy ta’lim muassasalarida masofaviy o‘qitishning
didaktik ta’minotini takomillashtirishning metodlari va shakllari 66

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ

M.Xamidova. Geometrik materialni o‘rgatish bo‘yicha
korreksion-pedagogik ish mazmuni 70
M.Baybaeva. Развитие общеобразовательного учреждения,
как конкурентоспособной
социально-психологической системы 74
A.Koshelova. Педагогическое мастерство в образовательном
процессе творческих вузов 78
B.Xudoyberdiyev. Ўқувчиларда жисмоний-ақлий ривожланиш
уйғунлигини амалга оширишнинг педагогик шартлари 82
A.Tajimuratov, M.Olloqulov. Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda
nutqni tushunishni rivojlantirish yo‘llari 85
Sh.Amirsaidova. Aqli zaif o‘quvchilarni mehnatga
o‘rgatish usullari 89
O.Pulatova. Taъlim vositasida asosida
talabalarning muvofiqdirlarini rivojlantirish 92
D.Azizova. Интеллектуал камчилиги бўлган ўқувчиларнинг
атрофимиздаги олам дарсларида нутқни ўзлаштириш йўллари 97
D.Mirzoahmedova. O‘quvchilar jamoasida yuzaga keladigan
nizoli vaziyatlarni hal etishning samarali yo‘llari 101
M.Jo‘raxo‘jayev. Uyda yakka tartibdagi ta’lim samaradorligini
oshirishda art-terapiyadan foydalanish 105
G.Temurova. Bola shaxsini va nutqiy faoliyatini rivojlantiruvchi
o‘yin turlari 108
X.Muzaффарова, O.Tursunқулова. Мактабгача ёшдаги
болалар билан олиб бориладиган логопедик машғулотларни
ўйинлар асосида ташкиллаштириш 114

ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ЛОЙИХАЛАШ

I.Siddikov. Инновацион ёндашув асосида олий таълим
муассасалари бошқарувига автономия принципларини
жорий этиш зарурати 118
D.Mutalova. Ta’lim va tarbiya jarayoniga zamonaviy
yondashuv usullari. Klaster 124
S.Siradjev. Ахборотларни моделлаштиришда маълумотлар
базаларини лойиҳалаштириш даражалари 130
I.Umirov. Талабаларда технологик компетенцияларни
шакллантиришда инновацион ёндашувлар 134
I.Madrahimova. Адабиёт дарслари самарадорлигини
оширишда педагогик технологияларнинг ўрни 140
K.Jumanova, M.Yusupova. A new approach to teaching
foreign languages: case study 142
A.Sheraliev. Legal language as part of the russian
literary language 145

ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИ

E.Nazirova, A.Nematov, M.Shukurova. O‘zaro dinamik aloqadagi
qatlamlarda suvning filtratsiya jarayonini sonli modellashtirish 150

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIGA ZAMONAVIY YONDASHUV USULLARI. KLASSTER

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy turlaridan biri ta'lim klasterlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: klaster, ta'lim samaradorligi, ob'yektlar, o'quv o'rganish, adaptatsiya, tasavvur, sezgi.

Аннотация: В данной статье рассматривается представление об одном из современных видов организации образовательного процесса в дошкольном образовании-образовательных кластерах.

Ключевые слова: кластер, эффективность обучения, объекты, навыки обучения, адаптация, воображение, интуиция.

Abstract: This article discusses education clusters, one of the modern forms of organizing the learning process in preschool education.

Keywords: cluster, learning efficiency, objects, learning skills, adaptation, imagination, intuition.

Kirish

O'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy turlaridan biri ta'lim klasterlari hisoblanadi. Biroq ta'limdagi klaster haqida gapirishdan oldin, siz asosiy tushunchani tushunishingiz kerak. Klaster – bir-biriga bog'langan va umumiy asosda ajratilgan ob'yektlar bilan birlashtirilgan guruhlardir.

Klaster muayyan xususiyatlarga ega bo'lgan mustaqil birliklar sifatida qaralishi mumkin bo'lgan bir nechta bir xil elementlarning birlashuvini anglatadi. **Klaster** – (ingliz tilida “g'uncha”, “bog'lam”, “shingil” ma'nolarini bildiradi) bir nechta bir xil elementlarning kombinatsiyasi, ob'yektlar.

Bu usul universalidir, chunki u katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashga yordam beradi, uni o'rganish kerak, eng muhimi, tizimlashtirish va muayyan tarzda taqdim etish darkordir. Mavjud axborotni tizimlashtirish va kam ma'lumot sohalari aniqlash uchun mavzuga kirish bosqichida qo'llanilishi mumkin. Mavzuning mazmunini ishlab chiqish bosqichida klaster yangi ma'lumotlarning qismlarini tuzatishga imkon beradi. Xulosa (aks ettirish) bosqichida tushunchalar guruhlanadi va ular o'rtasida mantiqiy aloqalar o'rnatiladi.

Klaster maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyatini faollashtiradi: savollar berish, asosiy narsani ta'kidlash, taqqoslash, sabab-ta'sir munosabatlarini o'rnatish va xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Metodning mohiyati muayyan tartibda mavzuni, semantik birliklarni va grafik shemasini ajratishdir.

Klasterlar ustida ishlashda quyidagi qoidalar amal qilish kerak:

1. Aqlga kelgan hamma narsani yozishdan qo'rqmang. Tasavvur va sezgi erkinligini berish.
2. Vaqt yoki g'oyalar tugamaguncha ishlashda davom eting.
3. Iloji boricha ko'proq aloqalarni o'rnatishga harakat qiling. Oldindan belgilangan rejaga amal qilmang.

Klasterni tuzishda harakatlar ketma-ketligi:

1-bosqich – toza varaqning o'rtasiga fikr, mavzuning “yuragi” bo'lgan kalit so'z yoziladi.

2-bosqich – so'z atrofida bu mavzu haqida eslab qolgan barcha narsalar – g'oyalar, faktlar, tasvirlarni ifodalash (“aqliy hujum”, bu mavzu uchun mos “Xaos” modeli)

3-bosqich – tizimlashtirish amalga oshiriladi. Xaotik yozuvlar ma'lum bir kontseptsiyani, haqiqatni aks ettiradigan tarkibga qarab guruhlariga birlashtiriladi.

4-bosqich – qayd etilganidek, paydo bo'lgan so'zlar asosiy tushunchalar bilan to'g'ridan-to'g'ri chiziqlar bilan bog'lanadi, yangi mantiqiy aloqalar o'rnatiladi.

Natijada, bizning fikrlarimizni grafik jihatdan aks ettiruvchi struktura, ushbu mavzuning axborot maydonini belgilaydi.

Klaster usulidan foydalanish.

Klaster usuli turli mavzularni o'rganishda ta'lim faoliyati davomida qo'llanilishi mumkin.

Ushbu metoddan foydalanganda ish shakli mutlaqo har qanday bo'lishi mumkin: individual, guruh va jamoa. Bu maqsad va vazifalarga, tarbiyachi va bolalar jamoasining imkoniyatlariga qarab belgilanadi. Bir shaklni boshqasiga o'tkazish joiz. Misol uchun bu har bir bola bilan o'z klasterini yaratadigan shaxsiy ish bo'lishi mumkin. Yangi bilimlar mavjud bo'lganda, shaxsiy chizmalar asosida va olingan bilimlarni hisobga olgan holda, o'tgan materialning birgalikdagi muhokamasi sifatida umumiy grafik sxema tuziladi. Klaster birinchidan ta'lim faoliyati davomida ishni tashkil etish uchun individual ish sifatida foydalanish mumkin. Ikkinchidan, tarbiyachi uni tayyorlashda muayyan tajribaga ega bo'lishi muhimdir.

Metodning afzalliklari va natijalari

Klasterdan foydalanish quyidagi afzalliklarga ega:

- bu sizga katta hajmdagi ma'lumotlarni olish imkonini beradi;
- jamoaning barcha ishtirokchilari o'quv jarayoniga jalb qilinadi va bu juda qiziq;
- bolalar faol va ochiq bo'ladi, chunki ular xato qilishdan qo'rqmaydilar, noto'g'ri qaror chiqarishdan cho'chimaydilar.

Ushbu ish davomida quyidagi ko'nikmalar shakllantiriladi va rivojlanadi:

- savollar berish qobiliyati;
- asosiy narsani ajratish;
- o'zaro aloqalar o'rnatish va xulosalar yaratish;
- muammoni umumiy tushunib, umumiy jihatlardan o'tish;
- taqqoslash va tahlil qilish;
- analoglarni amalga oshirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun Klaster usulini qanday qo'llash mumkin?

Klasterni qabul qilish tizimli tafakkurni rivojlantiradi, bolalarni nafaqat o'quv materiallarini, balki ularning baholash hukmlarini ham tizimlashtirishga o'rgatadi, bolalarni kuzatuvlar, tajriba va olingan yangi bilimlar asosida o'z fikrlarini shakllantirish va ifoda etishga o'rgatadi, bir vaqtning o'zida bir nechta pozitsiyani ko'rib chiqish, axborotni ijodiy qayta ishlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Klaster metodidan foydalangan holda ta'lim faoliyati maktabgacha yoshdagi bolaga o'zini namoyon qilish, masalaning o'z qarashlarini, ijodiy

faoliyat erkinligini ifoda etish imkonini beradi. Umuman olganda, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan noan'anaviy texnologiyalar tarbiyalanuvchilarni rag'batlantirishni kuchaytiradi, hamkorlik muhitini shakllantiradi va bolalarda o'z-o'zini hurmat qilish, ularga ijodiy erkinlik hissini beradi.

Ta'lim va tarbiyalashdagi muvaffaqiyat faqat bolalar uchun qiziqarli bo'lgan taqdirda amalga oshirilishi mumkin. Shuning uchun tarbiyachi har doim tarbiya va ta'limning yangi metodlarini doimiy ravishda qidirib, ularni amaliyotda qo'llash, ularni to'plash va faoliyatni quvonchli bilimga aylantiradigan har qanday narsani qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Faqat tarbiyachining faoliyati, ta'lim innovatsiyalarini topish, o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan maqsadi uning pedagogik faoliyatida qanchalik tez o'zgarishlar bo'lishi ga bog'liq.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qitishning interfaol usullari va metodlaridan foydalanish

Hozirgi kunda tarbiyachilar global muammolarga duch kelmoqdalar: davlat standartlari tomonidan taqdim etilgan barcha faoliyatlardan foydalanish orqali bolaning rivojlanishining individual yo'lini ta'minlash: ta'lim, individual, konstruktiv – tadqiqot, tashkiliy – loyihalar ishlab chiqilmoqda. Tarbiyachilar aloqa vakolatiga ega bo'lgan shaxsni shakllantirish uchun tuzatish va ta'lim jarayonini tashkil etishda yangi pedagogik texnologiyalarni izlashlari kerak. Bola turli faoliyatlarda – o'yin, muloqot, bilim va tadqiqot faoliyati, dizayn va boshqalarda mustaqil va munosabatli bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola kattalar va tengdoshlariga savol berish, qiziqish va o'zaro aloqalariga qiziqish ko'rsatish, tabiat hodisalari va odamlarning harakatlariga mustaqil ravishda tushuntirishlar berishga harakat qilish; kuzatish, tajriba o'tkazishga moyil. "Interaktiv" so'zi ingliz tilidagi "interact" so'zidan kelib chiqqan, harakatlantirish, qidiruv. Interaktivlik suhbat rejimida, biror narsa (masalan, kompyuter bilan) yoki biror kishi (shaxs) bilan muloqot qilish yoki muloqot qilish qobiliyatini anglatadi. Shunday qilib interaktiv ta'lim – bolalarning ta'lim bilan o'zaro munosabatlariga asoslangan, o'rganilayotgan tajriba sohasi sifatida xizmat qiluvchi ta'lim muhitidir.

Interaktiv ta'limning mohiyati shundaki, o'quv jarayoni deyarli barcha tarbiyalanuvchilar bilim jarayoniga jalb qilingan, ular bilgan va o'ylaydigan nar-

salar haqida tushunish va aks ettirish qobiliyatiga ega bo'lgan tarzda tashkil etilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim jarayonida, o'quv materiallarini o'zlashtirishda birgalikdagi faoliyatiga tarbiyachi o'z shaxsiy hissasini qo'shadi, bilim, g'oyalar, faoliyat usullari bilan almashadi. Bundan tashqari, bu nafaqat yangi bilimlarni olish, balki kognitiv faoliyatni rivojlantirish, uni yanada yuqori hamkorlik shakllariga aylantirish imkonini beruvchi yaxshi niyat va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitda sodir bo'ladi

Interfaol metodlar

Mikrofon – bu metod bolalar tarbiyachi bilan birgalikda bir doira tashkil etadigan va bir-biriga taqlid qilingan yoki o'yinchoq mikrofonini topshiradigan ish usuli, o'z fikrlarini ma'lum bir mavzu bo'yicha ifodalaydi.

Misol uchun bola mikrofonni oladi, o'zi haqida bir nechta jumalarni gapiradi va mikrofonni boshqa bolaga uzatadi. Bolalarning barcha so'zlari qabul qilinadi, tasdiqlanadi, lekin muhokama qilinmaydi.

Munozara (debat) – bolalar bir-biriga mikrofonni o'tkazish, berilgan mavzuda o'z fikrlarini ifodalaydilar, bir doira ichida turgan davomida ish usuli, lekin bayonotlar muhokama qilinadi: bolalar muammoni hal qilish uchun bir yo'l izlab, ularga javob, bir-biriga savol berish. (Masalan, Kamronning yomon kayfiyati bor, shuning uchun bolalar bolaning kayfiyatiga ta'sir qiladigan muammoni bartaraf etish yoki yo'q qilish yo'llarini taklif qilishadi).

Birgalikda – bolalar ish juftlarini tashkil etadigan va tavsiya etilgan vazifani bajaradigan metod turi, masalan, o'z navbatida, rasmni tasvirlaydi.

Zanjir – bolalar vazifalarni muhokama qiladigan va simulyatsiya qilingan zanjirda o'z takliflarini taqdim etadigan metod turi. Misol uchun ular ertakning tuzishda chizilgan yoki shartli belgilar bilan ifodalanadigan jadvalga asoslangan ertakni yaratadilar.

Ushbu usuldan foydalanishning yana bir birinchi bola obyektni chaqiradi, ikkinchisi – uning mulki, uchinchi – bir xil xususiyatlarga ega ob'ekt. Misol uchun, sabzi – sabzi shirin – shirin-shakar – oq-oq qor ... va hokazo.

Snowball (qorto'p) – bu bolalar kichik guruhlariga qo'shilib, muammoli masalani muhokama qilish yoki guruhning har bir a'zosining harakatlarning aniq ketma-ketligini kelishib, umumiy topshiriqni bajarish metodi.

Misol uchun ular jamoa bo'lib har bir harakatlari tartibini ketma-ket tarzda u yoki bu bolaning ishlashi uchun rangini oldindan kelishib olingan uyni qurishadi.

Fikrlarni sintez qilish – bu bolalar kichik guruhlariga birlashib, muayyan vazifani bajaradigan metod, masalan, qog'ozga chizilgan rasm. Birinchi guruh chizilganida, chizilgan rasmni boshqa guruhga o'tkazadi, uning ishtirokchilari bajarilgan vazifani yakunlaydilar. Ish tugaganidan so'ng ular nimani rasmini chizdilar va nima uchun chizganligi haqida umumiy hikoya qiladilar.

Fikrlar doirasi – interaktiv ta'lim metodlari, har bir bola yoki har bir guruh bir vazifani bajaradigan, masalan, ertakni yangi usulda tuzish, uni muhokama qilish, keyin takliflar yoki g'oyalar (masalan, bo'g'irsoq tirik qolishi uchun ertakni qanday qilib tugatish mumkin; bo'g'irsoq tulkini va shunga o'xshash hayvonlarni qanday qilib aldashiga yordam berish kerak).

Umumiy loyiha – bolalar bir necha guruhga birlashtirilgan ish usuli (3-4).

Guruhlar turli vazifalarni bajaradilar, ularning har biri bir muammoning muayyan jihatini hal qilishga qaratilgan, masalan, sevimli qahramonlarining rasmini chizish va ular haqida gapirish. Har bir guruh o'z "loyihasi"ni taqdim etadi — "sevimli qahramon" jamoaviy ishi va uni birgalikda muhokama qilish.

Birlashtiruvchi gul (assotsiatsiya) – bu umumiy vazifani hal qilish uchun bolalar bir necha guruhga birlashtirilgan metod: gulning "o'rtasi", masalan, "o'yinchoqlar", "gullar", "mevalar", "hayvonlar" kabi muayyan konsepsiyani aks ettiradi.

Har bir guruh ushbu assotsiatsiya atrofida yopishtirilgan so'z birikmalarini yoki rasm-assotsiatsiyalarni tanlaydi. Eng katta gulni yaratadigan jamoa g'alaba qozonadi (eng ko'p tanlangan rasm-uyushmalar yoki so'zlar-uyushmalar bilan).

"Qaror daraxti" – bir necha bosqichlarni o'z ichiga olgan ish usuli:

1. Masalan, "baxt uchun daraxtga nima kerak?"

2. To'g'ri to'rtburchak "magistral" (bu muammoni bildiradi), to'g'ri chiziqlar – "novdalar" (uni hal qilish yo'llari) va doiralar – "barglar" (muammoni hal qilish) bo'lgan sxemani ko'rib chiqish.

3. Muammoni hal qilish: bolalar guruhlariga bo'linib, masalan, kapalak, qush va shunga o'xshash narsalarni muhokama qilishadi, muhokama qilish jarayonida ularni chizishadi, va "qa-

ror daraxti”ga joylashtiradilar va o‘z tanlovlarini tushuntiradilar.

Ko‘p kanalli faoliyat metodi – turli analizatorlarni o‘z ichiga olgan holda bolalar bilan ishlash usuli: ko‘rish, eshitish, teginish, ta‘m, hid. Misol uchun rasmni ko‘rib chiqishda quyidagi ketma-ketlikdan foydalanish tavsiya etiladi: rasmدا tasvirlangan narsalarni tanlash; turli analizatorlar tomonidan in‘ikoslar orqali obyektlarni taqdim etish. Rasmda ko‘rsatilgan barcha narsalarni ko‘rib chiqqandan so‘ng bolalarga ijodiy vazifalarni qo‘yish kerak:

- “tinglash” orqali tovushlar yordamida (nashniklar);
- tasvirlangan belgilar nomidan virtual suhbatlar o‘tkazish;
- rasmda tasvirlangan gullarning “xushbo‘y-ligi”ni his eting;
- “tasvirdan tashqariga chiqing”;
- rasmda aqlan tegib, uning yuzasi (issiq, sovuq), ob-havo (shamolli, yomg‘irli, quyoshli, issiq, sovuq) va shunga o‘xshash narsalarni aniqlang.

Munozara (diskussiya) – bu murakkab masalani jamoaviy muhokama qilish usuli. Muhokamaga ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilari tayyorgarlik ko‘radi, barcha bolalar faol ishtirok yetadilar. Muhokamaning oxirida muammoning yoki tavsiyaning yagona jamoaviy yechimi shakllantiriladi. Savollar (vazifalar) beshtadan ortiq bo‘lmasligi kerak. Ularni shakllantirishda ilgari surilgan muammo haqida turli fikrlarni ifoda etish imkoniyati bo‘lishi kerak. Bolalar o‘z fikrlarini bildirishni o‘rganadilar: “menimcha...”, “men ishonaman...”, “mening fikrimcha...”, “men rozi-man, lekin...”, “men rozi emasman, chunki...”.

Aqliy hujum – bu bola va kattalarning ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradigan usullardan biridir. Ushbu usul murakkab muammolar yoki masalalarni muhokama qilishda qulay. Muammoni individual aks ettirish uchun vaqt beriladi (hatto 10 daqiqagacha bo‘lishi mumkin) va bir muncha vaqt o‘tgach, qaror qabul qilish haqida qo‘shimcha ma‘lumot to‘planadi. “Aqliy hujum”ga a‘zo bo‘lgan bolalar tinglashlari va yagona to‘g‘ri qaror qabul qilishlari kerak bo‘lgan muammolarni hal qilish uchun barcha mumkin bo‘lgan (va mumkin bo‘lmagan mantiqiy) variantlarni ifoda etishlari kerak.

Viktorina – bu so‘zlashuv vazifalari va turli sohalaridagi mavzularga javob beradigan bilim

o‘yinidir. Bolalarning umumiy bilim va nutq rivojlanishini kengaytiradi. Savollar bolalarning yoshi, dastur talablari va bilim darajasini hisobga olgan holda tanlanadi.

Suhbat-muloqot – bu bolalarning ishtirok etishi bilan shug‘ullanadigan metod. Bilim berish, materiallarni mustahkamlash bilan mashg‘ulotda tarbiyachi bolalarga taqdim etilgan ma‘lumotlarni tushunishni tekshirish uchun savollar berad.

Modellashtirish – kattalar va bolalarning muammoni hal qilish uchun o‘zaro ta‘sir o‘tkazish metodi. Vaziyat tarbiyachi tomonidan maxsus modellashtiriladi.

“Nima? Qayerda? Qachon?” – hamkorlik, muammolarni ijodiy hal etish, o‘zaro fikr almas-hish, o‘z bilim va ko‘nikmalar va shunga o‘xshash narsalar ustun bo‘lgan faol metod.

Ijodiy va salbiy tomonlari - bolalar bilan ishlash metodi bo‘lib, unda bolalar ikki tomondan muammoni hal qilishga da‘vat etiladi: ijodiy va salbiy tomonlari. Misol uchun, qish (argument – “uchun”) va nima uchun qish (argument – “qars-hi”) yoqmasligini aytib berish vazifasi bor.

Fikrlash – bu muammoni hal qilishning mumkin bo‘lgan variantlarini “taxmin qilish” taklif qilingan bolalar bilan ishlash metodi.

Misol uchun bolalarni barcha kuz oylarini chaqirishga taklif qilish, har oyda nima kutayot-gani haqida gapirish. Keyinchalik, bir oy o‘rniga o‘zingizni tanishtiring va ularning bashorati haqi-da gapirish: “Men kuzning birinchi oyi – sent-yabr. Men juda issiq oyman. Men barcha bolalarni yaxshi ko‘raman, chunki ular maktabga borishni boshlaydilar...”. Keyingi bola bu oy haqida gapi-rishni davom ettirmoqda (juftlikda ishlash).

“Agar shunday bo‘lsa, nima bo‘lar edi... ?” – bolalarning o‘z taxminlarini o‘ylab, ifoda etish-lari uchun taklif qilinadigan ish metodi, masalan: “Agar yerdagi barcha daraxtlar yo‘qolsa nima bo‘lar edi?”, “Agar ertaklardagi yirtqich hayvon-lar vegetarian bo‘lib qolsa, nima bo‘lar edi?” va shunga o‘xshashlar.

Xayoliy rasm – bolalar bir doira bo‘lib olish uchun taklif etiladi jarayon davomida, va har bir bola bir xayoliy rasm tasvirlab navbat (birinchi bola bir rasm bo‘yalgan bo‘lsa, keyin u o‘yin bos-hqa ishtirokchisi uchun ruhiy rasmda bilan varaq-ni uzatadi va u ruhiy tavsifi davom etmoqda).

O‘yinning bolalar faoliyatining asosiy turi sifatidagi o‘ziga xosligi

1. O'yinning bola faoliyati sifatidagi mohiyati va o'ziga xosligi

O'yin inson o'zligining namoyon bo'lishi, uning takomillashuv usulidir. O'yin kattalar hayotida muayyan o'rin tutar ekan, u bolalar uchun alohida ahamiyatga egadir. Uni "bolalikning hamrohi" deb atash qabul qilingan. U maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etadi. Mehnat va ta'lim bilan uzviy aloqada bo'lgan holda yetakchi faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Bola shug'ullanadigan ko'pchilik jiddiy ishlar o'yin shaklida bo'ladi. O'yinda shaxsdagi barcha mavjud jihatlar ishga tushadi: bola harakat qiladi, gapiradi, idrok etadi, o'ylaydi. O'yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

O'yin qadim zamonlardan beri pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf, san'atshunos olimlar diqqatini o'ziga tortib kelgan bo'lib, jamiyat hayotida mehnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi. Ibtidoiy jamoa qabilalari o'z o'yinlarida ovchilik, urush, dehqonchilik ishlarini aks ettirganlar. Masalan, o'sha davrdagi ba'zi qabilalarning sholi sepish jarayoni o'yinlar bilan juda katta tantana qilib amalga oshirilardi.

- Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review) Ya.A.Komenskiy, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, P.F.Lestgaflarning g'oyalari hozirgi zamon bolalar O'yinlari nazariyasi uchun ham ahamiyatlidir. "Bolalar o'yini ko'p asrlik tarixga ega – deb yozgan edi K.D.Ushinskiy, – insonning o'zi tomonidan ishlab chiqilgan qudratli tarbiyaviy vosita va shuning uchun ham unda inson tabiatining haqiqiy ehtiyoji ifodalangan".

Yan Amos Komenskiy o'yinni bola faoliyatining, uning tabiati va mayllariga to'g'ri keladigan zarur shakli deb hisoblardi. Uning fikricha o'yin – bolaning barcha qobiliyat ko'rinishlari rivojlanadigan jiddiy aqliy faoliyatdir, o'yinda borliq, dunyo haqidagi tasavvurlar doirasi kengayadi va boyidi, nutq rivojlanadi. Bola o'yin davomida tengqurlari bilan do'stlashadi. Ya.A.Komenskiy o'yinga quvnoq bolalik va bolani uyg'un rivojlantirish sharti sifatida qarar ekan, kattalarga bolalar o'yinlariga e'tiborli munosabatda bo'lishni, ularga oqilona rahbarlik qilishni maslahat bergan edi.

P.F.Lestgaft bolalar o'z o'yinlarida tevarak-atrofdan olgan taassurotlarini aks ettiradilar, deydi. Bunday faoliyat bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir.

Shunday qilib o'yinning ijtimoiy voqea ekanligini, o'yinda tevarak-atrofdagi borliq aks ettirishini ilg'or olim va pedagoglar o'zlarining kuza-tish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berdilar.

Tarbiyachilar bolalar o'yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishi lozim.

1. O'yin bilan mehnat o'rtasida to'g'ri munosabat o'rnatish.

2. O'yinda bolalarning bo'lajak mehnat ahliga xos bo'lgan jismoniy va ruhiy sifatlarini tarbiyalash.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Shu tariqa o'yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyati natijasida paydo bo'lgan ijtimoiy faoliyatdir; o'yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi; o'yin ma'lum maqsadga yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida boladagi o'quv faoliyati rivojlanadi, bola qanchalik yaxshi o'ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o'qiydi.

Ilk yoshli bolalar o'yin faoliyatining birinchi bosqichi tanishtiruvchi o'yin bo'lib, u narsa-buyum-o'yin faoliyatidir. Uning mazmuni qo'l ishidagi murakkab va nozik harakatlardir.

Keyingi bosqich aks ettirish o'yini hisoblanadi. Bu ilk yoshli bolalar o'yini psixologik mazmunining rivojlanishida eng yuqori nuqta hisoblanadi. Kattalar ta'lim-tarbiyaviy ishlarini ma'lum izchillik bilan olib borsalar, bu yoshdagi bolalar narsa va buyumlar nomini, nimaga ishlatilishini bilib oladilar va bu yangi bilimlarni o'z o'yinlarida qo'llay boshlaydilar.

Bu yoshdagi bolalar o'yini mazmuni jihatidan predmetli faoliyatni aks ettiradi.

Birinchi yoshning oxiri va ikkinchi yoshdagi bolalar o'yinida syujetni aks ettirish yuzaga keladi. Bola qo'lidagi buyum bilan undan qanday foydalanish kerakligini aks ettiradi.

Navbatdagi bosqich rolli o'yin bo'lib, unda bolalar o'zlariga tanish bo'lgan kattalar mehnati va kishilarning ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradilar.

Bolalar o'yin faoliyatining bosqichma-bosqich rivojlanishi to'g'risidagi ilmiy tasavvurlar har xil yosh guruhlarida bolalarning o'yin faoliyatiga rahbarlikning aniq sistemali tavsiyalarni ishlab chiqish imkoniyatini yaratdi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Shunday qilib MTMning pedagogik jarayonda o'yinning tutgan o'zni juda katta bo'lib, o'yindan maktabgacha yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berishda keng foydalaniladi. Zero:

- o'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo'ladi;
- o'yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir;
- o'yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;
- o'yin bolalarga ta'lim va tarbiya berishning metod va usulidir;
- o'yin bolalarni o'quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir.

Taniqli pedagog-olimlarning olib borgan ta-

dqiqotlari o'yinga kompleks rahbarlik qilish orqali bolalarga o'yinning mazmuni, tashkil etilishi, tuzilishi, bolalarning axloqiy munosabatlari, bolalar o'yinining rivojlanish darajasiga ta'sir etish mumkinligini ko'rsatdi.

Bolalar o'yini uning mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko'ra xilma-xildir.

Ijodiy o'yinlarni bolalar o'zlari o'ylab topishadi. Unda oldindan belgilangan qoidalar bo'lmaydi. O'yin qoidasini bolalar o'zlari o'yin jarayonida belgilashadi.

Qoidali o'yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. Qoidali o'yinlarga quyidagilar kiradi: didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, musiqaviy o'yinlar, ermak o'yinlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Sh.Mirziyoev. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". Toshkent – "O'zbekiston" - 2016.56
2. Sh.Mirziyoev. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". Toshkent – "O'zbekiston" -2016.488 b..
3. Sh.Mirziyoev. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi". "Toshkent" -2016.488 b.
4. Sh.Mirziyoev. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Toshkent – "O'zbekiston" -2017.104 b.
5. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2017-yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.
6. T.Javliyev. An'analar - hayot sabog'i. - T., „O'zbekiston“, 2012.

